

ZAPISKI K LETOŠNJI OPERNI SEZONI

Konec leta 1958 je kazalo, da je spored ljubljanske Opere v nekakšni krizi. Ko se je v enem tednu zvrstilo nič manj ko štiri ali pet italijanskih del na njenem odru, se je človek vpraševal, če je tako čisto prav. In vendar se je pozneje izkazalo, da je bilo takšno stanje samo naključje, samo trenutni upad sicer dokaj visoke ravni, ne pa odsev sicer čisto smotrni stremljenj umetniškega vodstva Opere. Saj so končno tudi med omenjenimi italijanskimi deli bile vsega upoštevanja vredne predstave, predvsem odlični *Don Pasquale*. No, ko zaslišimo z odra zvoke *Capallerie* ali *Glumačev* ali pa kako nehomogeno zasedbo, ki so v njej prvovrstni in tretjevrstni solisti pomešani med seboj, se zavemo, da bije Opera precej težak, pa po mojih mislih pošten boj s svojimi problemi. Seveda ne trdim, da so tiste italijanske opere le sredstvo, tako rekoč zunanji izhod za silo, da Opera zmaga. Nikakor ne. Ta dela so še vedno toliko močna, predvsem pa pri občinstvu tako zaželena, da bi jih tako ali tako morali od časa do časa uvrstiti v spored. Zdi se samo, da so se različni težavni problemi ravno tedaj nekako zapletli in da stiska, ki ni v naših razmerah nič posebnega, pripelje včasih tako daleč, da za trenutke popusti tisto stremljenje k visokim ciljem, ki Opero sicer vedno odlikuje. Ni se nam za sedaj še treba bati, da bi prenehala bitka za kvaliteto in obenem za obisk, za občinstvo, tudi za občinstvo iz najširših krogov. Zdi se, da Opera organizacijsko glede tega ne dela slabo.

Sicer pa se nam za obstoj Opere ni treba bati. Opero potrebujemo. Potrebujemo jo kot njeno občinstvo, kot tisoči in tisoči poslušalcev. Potrebujemo jo za svoj oddih, zato ker radi gledamo teater, zato ker nam je v krvi to prvobitno veselje do odra, scene, igre in petja. Nikakor pa ne zato, ker bi nam učenjaki solili pamet, češ, kulturni bodimo! Nam — tako pravijo poslušalci — nam so tuji vsi problemi in krize opernega ustvarjanja. Kaj se nas to tiče? Mi si želimo predstav, dobrih predstav in zaradi nas Opera že ne bo prenehala obstajati. Saj napolnjujemo lepo število abonmajev in mnogi od nas odhajajo praznih rok ob razpisu. Kar se tiče programa — nam kar zadostujejo dosedanja dela iz operne literature, ki jih tako radi poslušamo. Seveda morajo biti dobro izvedena. Če nam pokažete kakšno novo delo — saj se ga ne branimo. Toda naj bo tako, da bo za nas užitno. Ne morete nam zameriti, če se v zmedi sodobne umetnosti obdajamo z dvomi. Zverženih del, proizvodov nekega »visokega« ustvarjanja, polnih dekadentnih, čeprav morda po svoje pametnih misli, situacij in problemov — vsega tega si nikdo ne želi. Hočemo opere, ki nam s svojo melodično močjo, s svojimi scenskimi čari ugajajo, ki »nam gredo v ušesa«. Take, ki so nam po dejanju blizu, ki je njih vsebina tako človeška, tako tesno povezana z našim čustvovanjem. Želimo si gledati in poslušati življenje, pravo življenje, vseeno, v kakšni obliki in obleki je podano. Njegove sile, radosti, udarce in pretrese. In če nam pokažete delo iz sodobnega življenja, naj bo tako, da se vključuje v naše spoznavno obzorje, idejno, čustveno in seveda tudi muzikalno.

Tako govorijo poslušalci.

Na drugi strani stojе — pri nas že redki — pridigarji in hočejo vkleniti ljudi v prisilno vzgojo umevanja »visoke« glasbe. Glasbe, ki so njeni končni vzori nekje v elektronskih poskusih, kjer se združujejo zvoki — ne pa glasba — z najbolj zapletenimi elektroakustičnimi formulami. Njeni končni cilji... toda pot do njih je brez vsake radosti, ki je vendar bistvo glasbene umetnosti, brez muziciranja, brez veselja nad kipenjem srcá, ko polje v ritmu lepe muzike. Seveda — neskončno veliko različkov je v tem, kje najde človek zadoščenje v uživanju glasbene umetnosti, kje še, kje ne več. Različkov je skoraj toliko, kolikor posameznikov, torej nešteto. Vendarle so zaznavne skupine, opredeljene in poimenovane z vsakdanjimi imeni, ki jih vsak dan slišimo v debatah, čitamo v člankih. Rajši jih ne omenjamo, saj so postali njihovi nazori, njihove karakteristike že tako šablonske, tako papirnate. Ne, imenujmo jih kar s tem, kar predstavljajo, s tem idejnim svetom, ki je za njimi. In potem ko sežemo do jedra njihovih nazorov in ga postavimo na preizkušnjo v življenje, nenadoma vidimo, da zabavna in lahka glasba nista samo zaničevanja vredni pocestnici, ki privlačujeta poglede lahkomišljenih mladih ljudi, temveč neka življenjska nujnost, ki se ji ne moreš meni nič tebi nič izogniti, temveč se je treba z njo spoprijeti. In klasična glasba — na drugi strani — tudi ne bo samo siva grozota, kajti kdor v njenih mojstrovinah ne najde iskre življenja, kdor se s predsodki spotika samo nad njenim dolgočasjem, ne da bi hotel le malo prisluhniti velikim srcem, ki so v njej govorila svoja vseobsegajoča doživetja. ta je prikrajšan za neslutene dobrine. Išimo sedaj prave poti med vso zmedo in med različnimi pojmovanji, nazori! Ustanove same, te pa so neposredno pred nalogo, da hodijo to pravo pot, in če komu kaj ni všeč — lop po njih! In kako kmalu komu ni kaj všeč! Recimo — Mozart. Ne rečem, ravno Opera je malo na lažem glede tega. Laže ga je »prenašati«, če že nima tako »krasnih« melodij kakor Puccini. Toda sicer — povejte, dragi poslušalci, kaj vas njegova muzika zares ne dolgočasi? Koliko jih je, ki lahko odkrito rečejo — ne? Le priznati si ne upajo zaradi strahu, da bi veljali za premalo izobražene, za kulturna tesla. Kajti Mozart je veliko, veliko ime. Kaj pa manjša imena? Recimo Brahms! Tako imenitno smo razgledani, da se še danes prepiramo, ali je Brahms velik ali srednje močan komponist. Seveda se prepiramo le med tako imenovanimi intelektualci. Poslušalstvo — to ga menda kar a priori odklanja. K sreči nima Brahms nobenih opernih del. Zato pa jih imajo drugi, n. pr. Janáček. Kolikokrat rešijo pri takih skladateljih predstavo in njen uspeh scena, lepo petje, igra, močno dejanje, ne pa glasba. Nič ne pomaga — vsakdo si želi v umetnosti oddiha, drugega, drugačnega sveta, ki mu dá pozabo. Čim bolj pa je kdo v neki umetnostni stroki razgledan, zahteven, tem više postavlja norme za svoje razvedrilo. Nekomu bo v oddih Mozart, drugemu že Janáček, tretjemu samo Verdi in Puccini. Gotovo nas je tudi nekaj, ki se le s težavo in z odporom odpravimo poslušat kakšno veristično opero. Seveda smo v manjšini. Premnogi mislijo, da nimamo pojma o melodični lepoti teh del — da o scenski gradnji, ki je brez pridržka kvalitetna, ne govorimo. Prav tako pa je tudi nam malo težko razumeti ljudi, ki niso ob kakšni Beethovnovi simfoniji prav nič pretreseni. »Klasična glasba nas dolgočasi!« To strahotno izjavo je slišati pri anketah. Nedavno tega velik del anketnikov ni spoznal Beethovnovе Pete simfonije. Te izpovedi vročega, velikanskega srca, ki je ob svoji lastni tragiki kljub vsemu objemalo vse človeštvo! Če bi pa kdo od nas ne vedel za Michelangelovega Mojzesa ali za Davida, bi se čutil osramočenega za vse življenje. Pomanjkanje razgledanosti,

zanimanja za kulturo? Ne, temveč pomanjkanje pravilnega sodelovanja vseh faktorjev, ki posredujejo ljudstvu kulturne dobrine. Zmeda, ki jo komaj komaj obvladujemo z nekaterimi pozitivnimi, načrtnimi posegi v ljudsko vzgojo, nas grozi požreti z vso našo prizadevnostjo vred, če ne bomo takoj storili kaj odločilnega.

Na sredi vsega tega pa stoji naša Opera in daje svoj spored, kakor ga pač zmore. Ne da se reči, da bi ga kdaj pa kdaj ne zmogla boljšega, toda nič niso važni majhni odkloni na levo ali na desno od sedaj začrtane poti. Opera daje sedaj tako lahko sprejemljiv program, obenem pa nudi vedno kaj težjega za tiste, ki žele kaj takega imeti, da ji res ne gre očitati velikih napak. Toda zadnjič smo čitali neke — sicer pametne — napotke, kako je treba »dinar spoštovati« in kako se je treba bojevati med drugim vedno tudi za polno hišo. Ne vem, če bo to tako lahko šlo pri novih delih. Interesni krog za to je pri nas razmeroma majhen in zopet se lahko udarimo po prsih in rečemo: majhni smo, nekaj pa le zmoremo. Namreč precej pozitivnega v umetniškem ustvarjanju, tudi v operi kajpa. Toda nihče naj se ne čudi, če nas še ni toliko, da bi ob kakšni novi, tako imenovani »moderni« operi, ki naj seveda tudi bo kdaj pa kdaj na repertoarju, hišo vedno do kraja razprodali. Abonenti — to je druga stvar. Ti bodo hočeš nočeš vzeli med druge grižljaje tudi kakšno lesniko, saj za zdravje je včasih grenka zel prav koristna. Toda vedeti moramo, da tako prizadevni kulturni krog, kakor je naš, mora tudi nekaj žrtvovati za to, da ne ostanemo za plotom, medtem ko hite drugod naprej. Torej: ne samo denarni, dinarski vidik, temveč tudi — s pametjo — včasih kakšen poseg v novo literaturo, med dobra dela, plasirana sredi standardnega repertoarja.

Nekaj pa je pri našem teatru: premajhen je. Zato je mnogo težav, ki bi jih sicer ne bilo in ki bistveno posegajo v značaj dela opernega ansambla. Pa tudi zgolj umetniški kriteriji se morajo, žal, spreminjati. Saj ni mogoče n. pr. objektivno presojati *Aide*, ki pri vseh lepih glasovih, kolikor jih tamkaj pôje, ostaja le na ravni majhne uprizoritve in učinkuje — brez zamere — nekako komično. S komornim orkestrom ni mogoče obvladati Brucknerja. In z našim odrom ne tako velikih oper. Toda — in to je sedaj vprašanje — ali naj jih zato zavračamo? Meni se to ne zdi umestno. Kajti — brez dvoma — številno občinstvo uživa pri tem, mladim se odpira svet resnične izvedbe, čeprav v mnogočem pomanjkljive, zato naj ostanejo na sporedu. Marsikdo je že rekel (tudi kak dobrohotno svetujoč tujec): take sposobne moči imate, tako mičen, majhen teater. Zakaj se ne posvetite izključno komorni operi ali vsaj tisti, ki jo s svojimi sredstvi (tehnična oprema, oder, orkester) dosegate? — In vendar ta na videz pravilni nasvet za nas *ni* sprejemljiv. Bil bi, če bi bila Ljubljana samo provinca ob nekem velikem centru, če bi bila — oprostite primeri — »samo« Salzburg. Ljubljana je več in je manj. *Manj* v dosežkih visoke reproduktivne umetnosti — nedvomno. *Več* kot to, ker je sama *center*, središče nekega samega sebe se dobro zavedajočega naroda s čisto določenim kulturnim krogom, kjer se križajo najboljše duhovne moči in vse silnice, ki kulturo ustvarjajo. Neko nemško mesto, na primer, bi si ob velikih središčih lahko privoščilo to, da bi gojilo le komorni teater, ker bi za nemški narod bila to lahko specifikacija nalog. Pri nas specifikacije ni mogoče izvesti, ker *moramo* biti univerzalni. Pri nas ni drugega *osrednjega* teatra kakor ta in ravno ta nam mora dati pregled vsega širokega repertoarja. Zato: dobrodošla tudi Aida!

Saj — z muzikalne in pevske plati smo jo vsekakor zmožni izvesti. Občinstvo je lahko zadovoljno z marsikatero predstavo. Toda ne zahtevajte zanj recenzij, ker se bodo morale spotakniti ob majhnosti razmerij odra in tehnične strani.

Cisto nekaj drugega je *Don Pasquale*, ta nadvse imenitna komorna operica s sijajnim Korošcem na čelu, pa tudi z drugimi sodelujočimi, saj je daleč nad vsakim povprečjem. Pripomnil bi le, da interpretacija, kar zadeva dirigenta, kakor je muzikantsko precej močna (saj to je tisto!), ni stilno dovolj izbrušena, dovolj poglobljena, morda ne dovolj premišljena. To nikakor ni lahko, vendar se mi zdi, da se še vedno lotevamo takih nalog le z emocionalno poudarjene strani, medtem ko moderna interpretacija teži izrecno za združitvijo muzikalnega čutenja in podajanja z zavestnim oblikovanjem in urejevanjem glasbenega izražanja.

Teže je govoriti o *Cavallerii* in o *Glumačih*. Ta, za občutljivega muzika že težko znosna glasba ima seveda svoje vrednote, vendar je užitna samo ob kar se da skrbnih izvedbah, ob najboljših orkestrih, zvočno res uravnovešenih, ob najlepših glasovih na odru. Ne bi rekel, da je pri nas ta raven dosežena. Res, težave so vsepovsod, predvsem z razdelitvijo ansambla, s prezaposlenostjo godbenikov in tako dalje, in to tudi razumemo. Če nas pa kdo vpraša za vtis, pa le ne moremo biti navdušeni.

Najmanj se je to posrečilo v *Bohème*, ko je bilo treba zaradi premnogh obveznosti zasedbo pomešati. Mimi je bila prvovrstna — govorim o četrti ali peti reprizi, ker premiere nisem utegnil poslušati — njen zaljubljeni Rudolf pa malo manj izvrsten. Če mi sedaj očitate, da naj bi bila le premiera merilo, se s tem ne bi mogel strinjati. Gre ravno za to, koliko dobrih predstav lahko Opera daje v povprečju. In jih, gotovo jih zmore dati. Pokazati hočem samo na težave in jih, če je mogoče, javno opravičiti tudi s stališča poslušalca. Tu, v teh mešanih zasedbah, se namreč določno občuti kriza. Opera ne more več samo s prvimi zasedbami zmagovati vseh številnih abonmajev, ti izhodi za silo pa res nižajo reproduktivni nivo predstav. Bilo bi seveda nečloveško preveč izrabljati prve pevce, ki so najbolj dragoceni. Zato se je pač težko strinjati z »normami«, namreč z vsem načinom, kakor ga pojmuje pri nas. Jasno je, da vsako operno vodstvo postavlja pevcem, ki jih angažira, minimalne zahteve glede števila predstav. Toda v stiski, v kakršni je Opera pri nas sedaj zaradi izrednega zanimanja občinstva in pa zaradi finančnih težav, ki so posledica zvišanja osnovnih personalnih izdatkov (teh Opera pač ni sama zakrivila ali izzvala), v tej stiski se kaj lahko začno norme zviševati. Nekdo jih bo zdržal, nekdo ne, saj je vse to odvisno od konstitucije, načina petja, šole, osebnih fizioloških pogojev, ne pa samo od pripravljenosti in uvidevnosti. Seveda je prav, da norme postavljamo visoko, dokler ne gre to na škodo vzdržljivosti, zdravja in umetniške zmogljivosti solistov. Saj je ves ansambel z delom precej obtežen, kakor kaže. Toda dirigenti se lahko menjavajo, orkester ima sicer odgovorno, a brez dvoma sekundarno nalogo, solisti pa ostanejo izpostavljeni in od njih je v glavnem odvisen uspeh ali neuspeh predstave. Zatorej jih je treba menjavati — in glej — kvaliteta pada, ker nimamo toliko prvovrstnih kadrov. Ljudje niso »vigrani« drug za drugim, kakovost glasov je znatno različna, abonentni pa hočejo kljub tem težavam svojo predstavo. Toda od takih odhajajo — verjemite — s precej kislimi obrazi. Dokler si ne bomo sezidali zadosti velikega in, upajmo, ne subdimenzioniranega teatra, tega vprašanja ne

bomo nikoli rešili. Zabeleženo pa naj bo, kajti ustanova vendar ne more imeti same Korošce, Brajnike, Vidmarjeve itd. Saj se že to zdi včasih kakor čudež, da imamo toliko teh naših prvovrstnih umetnikov, kolikor jih pač imamo.

Predstava, ki je po režijski strani nedvomno najbolj zanimiva, je *Evgenij Onjegin*. Ravno ta opera je, potem ko smo obnovili *Hoffmannove pripovedke* in *Črne maske* iz lanske sezone, izredno poživila repertoar. In to ne samo s svojo čudovito glasbo, temveč z novim režijskim sceničnim prijemom.

Onjegin ni pravljica. Je povest, zgodba, ki presneto resnično odraža življenje ruske plemiške in meščanske družbe pred sto petdesetimi leti. Toda nam je po vsem, kar vemo o Puškinu, po gloriiji, ki obdaja njegovo čudežno poezijo, po vseh fabulah in vseh izročilih zavita v skoraj mistično kopreno čaščenja, bajnega čustvovanja in nedotakljivosti. Sedaj pa pride Hinko Leskošek in z drzno roko postavi pred oder resnično kopreno, tenko tkano, z rahlimi obrisii predmetov, ki simbolično ponazorujejo okolje dejanja. Osebe na odru, sprva samo z žarki reflektorjev osvetljene, so v hipu, ko se prikažejo, kakor v pravljčni knjigi. Negibne, v skupinah, kakor naslikane, nepremične v svojih pozah, kakor jih pač trenutno zavzemajo. In kakor na magično povelje ožive, ko dihne vanje muzika. Dejanje steče pred nami v svoji običajni zgodbi, ki jo sicer že dolgo poznamo, toda vendarle pod nadihom nečesa nedopovedno poetičnega, milega, starodavnega.

Res — malo motijo rekviziti, ki kažejo, kako smo se osvobodili vse navlake prejšnjega gledanja in pojmovanja scene. Na primer okno v Tatjanini sobi, ki neblogljeno visi v zraku — ali ga je sploh treba in ali mora res biti tako nerodno prikazano? Sicer pa učinkuje taka izpraznjena scena blagodejno. Lepi so odtenki barv pri vseh pomanjkljivih sredstvih svetlobnega sektorja. Prelepa in zelo smiselna je scena dvoboja, morda najlepša od vseh slik.

Vprašanje je, ali je treba Čajkovskega muziki in Puškinovi poeziji tako pomagati. Ne, ne pomagati, temveč na odru ji dati enak čar. To je tisto, kar je režiser hotel. Ne bi rekel, da mu je povsem uspelo. Toda prijem sam je nezaslišano nov, pogumen in prelamlja z vsemi izročili, kar smo jih kdaj na našem odru srečali. Čeprav ima seveda vzore drugod po svetu, je za Čajkovskega izreden. Dejanje je po našem občutku, če izvezamo ljubezensko strast, tuje, celo nesmiselno, možno samo v nekem, nam skoraj ne več umljivem okolju, čeprav imajo njegovi junaki sicer še tako dobre lastnosti in uživajo našo simpatijo kot Lenski, nečlen pa obenem poln strastnih izbruhov. Vendar, gledano skozi Leskoškovo kopreno, postaja dejanje to, kar v resnici je: zgodba življenja iz daljne dežele, časovno odmaknjena. Kajti pri tej sceni je več pravljice kakor resničnosti. Le njeni splošni človeški elementi sežejo do nas. Še vedno so živi in tudi nikoli ne bodo minuli. Toda prav te je glasba ponazorila s svojo neumrjočo silo, s svojim iskrenim, globokim in nezmotljivim čutenjem jih je karakterizirala. In če smo sedaj na odru dobili nekakšen adekvat, ne morda po silovitosti izraza, pač pa po posebnosti zunanje pojave, je tako prav. Hočemo pozabiti, da je šel poskus mogoče preko namena. Ne bo propadla ustanova in tudi hirala ne bo, dokler ima pogum za take podvige in dokler ji poskusi vsaj toliko uspevajo.

Marjan Lipovšek